Vyberáme zo svetovej literatúry - preklad

K evolučnej psychológii religiozity

Toward an evolutionary psychology of religiosity

Caspar Soeling a Eckart Voland

Súhrn

Ako sa dá vysvetliť evolúcia nábožnosti? Odpoveď na túto otázku sa pokúšame rozvinúť pomocou pochopenia psychologických domén, ktoré sú podkladom nábožného správania. Vidíme štyri vyvinuté domény, ktorých súhrn a vzájomné interakcie tvoria religiozitu, menovite ide o *mysticizmus, etiku, mýty a rituály.* Aj keď sa individuálny obsah, dôrazy a implementácie v každom špecifickom náboženstve odlišujú, napriek tomu sú odvodené z evolučných darwinovských algoritmov, ktoré sú druhovo-špecifickými adaptáciami homo sapiens.

***Mysticizmus.* Intuitívne ontológie predstavujú základ pre mystické zážitky. Zvyčajne slúžia na klasifikáciu reality do objektov s duchom a/alebo bezduchých objektov (animate and inanimate objects), napr. živočíchov a rastlín. Z rôznych psychologických dôvodov vyplývajú nadprirodzené zážitky z rôznych ontologických kategórii.**

***Etika.* Základ etiky tkvie k sociálnej kompetencii ľudských bytostí. Etika je založená na koncepte sociálnej výmeny („algoritmus sociálnej dohody“) s jej ideami o vzájomnosti, čestnosti, spravodlivosti, odhaľovaní podvodníkov, rozlišovaní vnútorných/vonkajších skupín, atď.**

***Mýty.* Základom pre mýty je „jazykový inštinkt“. My interpretujeme mýty ako slovné vyjadrenia kognitívneho obsahu tých individuálnych modulov, ktoré vytvárajú systém viery. Mýty predovšetkým dokumentujú zážitok/skúsenosť a spracúvanie nepredvídateľných, neočakávaných udalostí, možností (exerienece and processing of contingency) a to podporuje sociálne zväzky (social bonding).**

***Rituály*. Rituály sú založené na princípe hendikepu (handicap principle). Tým, že niektoré symboly a akty sú nákladnejšie (expensive), signalizujú záväzok k spoľahlivému rešpektovaniu skupinovej morálky.**

Súhrnom, argumentujeme, že ľudská religiozita sa vynára z kognitívnej interakcie medzi týmito štyrmi doménami. Religozita spracúva nepredvídateľnosti, možnosti a zlepšuje spoluprácu prostredníctvom sociálneho zväzku, definovania noriem a odhaľovania podvodníkov. Napĺňa tak tie funkcie, pre ktoré vznikli mentálne moduly jej štyroch domén, takže sa nazdávame, že sa javí ako opodstatnené prisudzovať religiozite evolučný status určitej adaptácie.

Kľúčové slová: evolučná psychológia, religiozita, darwinovské algoritmy, kognitívne domény, mysticizmus, etika, mýty, rituály, adaptácie.

Summary

How can the evolution of religiosity be explained? To answer this question, we attempt to develop an understanding of the psychological domains underlying religious behaviour. We see four evolved domains, the sum and interaction of which constitute religiosity, namely: *mysticism, ethics, myths and rituals.* Even if the individual content, accents and implementations differ in each specifi c religion, they nevertheless derive from evolved Darwinian algorithms that are species-specifi c adaptations of homo sapiens.

***Mysticism.* Intuitive ontologies are the basis for mystical experiences. Usually they serve to classify reality into animate and inanimate objects, animals or plants, for example. For a variety of psychological reasons, supernatural experiences result from a mixture of different ontological categories.**

***Ethics.* The basis for ethics lies in the social competency of human beings. Ethics is founded on the concept of social exchange („social-contract algorithm“) with its ideas about reciprocity, fairness, justice, cheater detection, ingroup/out-group differentiation, etc.**

Myths. **The basis for myths is the „language instinct". We interpret myths as the verbal expression of the cognitive content of those individual modules that constitute the belief system. Above all, myths document the experience and processing of contingency and thus help social bonding.**

Rituals. **Rituals are based on the handicap principle. By making certain symbols and acts more expensive, they signal commitment for a reliable in-group morale.**

In conclusion, we argue that human religiosity emerges from a cognitive interaction between these four domains. Religiosity processes contingencies and enhances co-operation through social bonding, norm setting and cheater detection. It fulfi ls those functions for which the mental modules of its four domains have evolved so that we feel it appears to be justifi ed to attribute to religiosity the evolutionary status of an adaptation.

Key words: evolutionary psychology, religiosity, Darwinian algorithms, cognitive domains, mysticism, ethics, myths, rituals, adaptations.

Úvod

Religiozita je časťou biologickej konštitúcie homo sapiens sapiens. Napriek tomu, že presne nevieme, aká stará je religiozita, jej vynorenie, objavenie sa (emergence) súvisí s kultúrnou explóziou už v paleolite (1, 2). Ale stále je nejasná otázka, ako sa tento jedinečný znak mohol biologicky vyvinúť v prírodnej histórii. Prečo sú ľudia nábožní? Ako si prírodný organizmus môže klásť otázky o nadprirodzene? Prečo živé organizmy investujú tak veľa času a energie do správania, ktoré priamo neslúži živobytiu a reprodukcii? Aký selektívny prospech religiozita ponúka? Je to biologická adaptácia alebo nefunkčný vedľajší produkt iných biologických znakov? Budeme sledovať tieto otázky pomocou heuristiky evolučnej psychológie (porovnaj 3).

Metóda

Evolučná psychológia (spolu s kognitívnou vedou, na ktorú opakovane odkazuje) sa domnieva, že mozog je systém na spracovávanie informácií. Signály z vonkajšieho prostredia a z mozgu sú spracúvané prostriedkami funkčnej a morfologicky štruktúrovanej siete početných individuálnych - viac alebo menej špecializovaných - subsystémov, ktoré Fodor (4) označil „modulmi", zatiaľ čo Pinker (5) ich nazval „inštinktami" a Cosmides a Tooby (6) referovali o nich ako o „evolučných algoritmoch". Každý z týchto algoritmov bol formovaný prírodným výberom a je geneticky determinovaný. Preto predstavujú druhovo špecifické adaptácie, t.j. sú to univerzálie, ktoré sa vyvinuli a optimalizovali v priebehu evolúcie.

Pre Darwinom inšpirovaných behaviorálnych výskumníkov sú fundamentálne dve heuristické perspektívy, na základe ktorých je treba študovať biologické adaptácie ľudského správania. Jedna začína od problému pre adaptáciu a hľadá psychologické alebo etologické mechanizmy, ktoré sa mohli vyvinúť pri adaptácii na príslušný problém. Druhá hľadá vysvetlenia pre evolúciu ľudského správania na základe rekonštrukcie adaptívnych scenárov vedúcich k biologickej funkčnosti daného správania (7). Z týchto dvoch navrhovaných ciest si táto práca vyberá cestu, ktorá skúma, čo je adaptačný problém, na ktorý by sa vyvinulo riešenie v podobe religiozity.

Religiozita je ľudsky univerzálna, ponúka odpovede na otázky súvisiace s ťažko určiteľnými, nepredvídateľnými situáciami. Religiozita, tak môže byť rozdelená na dve oblasti, a síce otázky, ktoré vznikli ako výsledok zážitku/skúsenosti spojenej s nepredvídateľnosťami a možnosťami (contingencies) a po druhé, odpoveď na tieto otázky pomocou idey transcendentna (8).

Ad 1. Kognitívna disonancia medzi chápaním seba samého a sveta je prežívaná ako nepredvídateľnosť (náhodnosť, možnosti - contingency). Možné situácie (contingency) znamenajú, že ľudia už nevnímajú realitu ako samozrejmosť. Ak ľudia už raz zažili prekvapenie z neštandardnej a neočakávanej udalosti a ak vznikli pocity strachu a nádeje a možno hľadanie „kotvy" pre neočakávanú udalosť v dobre známom konzistentnom svete, môže to byť návesť pre religiozitu.

Ad 2. Existujú viaceré možné odpovede na otázky vyvstávajúce zo zážitkov neočakávaných, ťažko určiteľných udalostí (contingent events). Špecifické náboženské odpovede sú charakterizované dvomi momentami: predovšetkým sa dostávame mimo dostupného a známeho sveta. Ľudia tu môžu ľahšie nájsť istotu práve preto, lebo tento svet je neprístupný. Onen svet potom zostáva neviditeľný a súčasne aj nedosiahnuteľný, nedostupný. Preto musia byť v každom náboženstve nedosiahnuteľné, nedostupné inštitúcie vo večnom svete spojené s relatívne realistickými, konkrétnymi a zviditeľnenými myšlienkami a postupmi, akými sú mýty a rituály. Toto spojenie s empirickými konkrétnymi vecami je to, čo odlišuje náboženstvo (religion) od všetkých foriem filozofie, s ktorou má inak veľa spoločného.

Okrem tejto všeobecnej definície religiozity, na religiózne správanie možno nazerať diferencovanejším spôsobom, pretože sa skladá z rôznych, odlišne utváraných a akcentovaných modalít správania. V súlade s názorom, ktorý zastáva väčšina religionistov, každé náboženstvo je charakterizované štyrmi konštitučnými elementami (mysticizmus, mýty, etika a rituály). Preto sa zdá byť logické analyticky rozdeliť otázku evolučnej histórie a funkciu religiozity na štyri aspekty a začať skúmať osobitne každú z týchto štyroch zložiek.

Zentrum für Philosophie und Grundlagen der Wissenschaft,
Universität Giessen, Spolková republika Nemecko
Adresa pre korešpodenciu: Prof. Eckart Voland, Dr. rer. nat.,
e-mail: eckart.voland@phil.uni-giesen.de;
c.soeling@bistumlimburg.de

Výsledky

1. Mysticizmus

1.1. Fenomén religióznosti. Individuálne a kolektívne zážitky/skúsenosti (experiences) majú centrálnu úlohu v každej náboženskej komunite. Žiadne náboženstvo nie je bez mystickej tradície. Mysticizmus sa tu nemá chápať ako nejaká konštrukcia, ktorá sa vyučuje, ale skôr ako cesta zážitku a skúsenosti (experienece). Termín je odvodený z gréčtiny „myein", t.j. zavrieť svoje oči. Esencia mysticizmu je veľmi individuálna, náleží jednotlivcovi, je to jeho vnútorný zážitok s Bohom. Z vonkajšieho pohľadu je charakterizovaná špeciálnymi spôsobmi správania, ako je adorácia, meditácia, ticho alebo dokonca tanec, ich cieľom je vnútorný zážitok. To umožňuje veriacemu zažiť dôkaz, jasnosť, istotu a šťastie spôsobmi, ktoré sú často neočakávané a nepredvídané. Mystická kontemplácia je prežívaná vo forme vízií, sluchových zážitkov, extázy alebo fyzickej znecitlivenosti alebo naopak zvýšenej citlivosti.

Keď sa zjavujú nadprirodzené bytosti, je to často zmes poznatkov o rôznych typoch entít v reálnom svete. Často nejasné vonkajšie okolnosti (napr. svitanie, západ slnka alebo tiež šerá atmosféra románskych katedrál naplnená vlastnou predstavivosťou) presahujú schopnosť ľudí jasne klasifikovať udalosť alebo objekt. Často sú to výnimočné zážitky, t.j. zážitky, ktorých klasifikácia vyžaduje príliš veľa od ľudí kvôli nedostatku jasnosti a z toho sa pravdepodobne stane zmes známych kategórií, ontológií a zážitkov s konkrétnymi predstavami o neznámom.

Táto zmes sa dá často pozorovať v reprezentáciách bohov v ľudskej podobe (9). Môžeme sa stretnúť s hybridmi ľudí a zvierat, androgénnymi božskými postavami a tiež s ich schopnosťou matamorfózy. Najstaršiu známu symbolickú reprezentáciu predstavuje hybrid tzv. levíčlovek z Hohenstein-Stadelu, ktorého vek sa odhaduje na viac ako 30 000 rokov. Dokonca sa našli zmnožené „orgány" - dve alebo tri hlavy, tri telá, viacero rúk alebo stovky očí. Ako sa dajú vysvetliť tieto reprezentácie, resp. zážitky, ktoré sú ich podkladom?

1.2. Základný algoritmus. Ľudia majú intuitívne ontológie (10). Spontánne klasifikujú svoje vnímanie a zážitky v rámci existujúcich kategórií. Ako ukazujú Keilove experimenty (11) robia to aj vtedy, keď dôležitá informácia umožňujúca spoľahlivú kategorizáciu chýba. Keil rozprával svojim probandom o imaginárnych bytostiach, ktoré nazval hyraxami alebo trotlami, a ktoré neboli nikdy predtým opísané alebo podrobnejšie definované. Jediné, čo sa povedalo o hyraxoch bolo, že občas spia. Alebo, že trotlovia sú priviazaní. Škôlkári, ktorí nikdy nemohli vidieť ani trotlov ani hyraxov, napriek tomu smerovali k domnienke založenej na vyššie uvedenej informácii, že hyraxi môžu byť hladní alebo, že trotlovia môžu byť z kovu. Napriek tomu, že neexistovali žiadne teoretické poznatky ani iné informácie, deti rozprávali o hyraxoch a trotloch, ako keby to boli žijúce organizmy a artefakty. Automaticky pripísali istý ontologický status vymysleným bytostiam bez disponovania ďalšími poznatkami o nich. V tejto súvislosti Gelman et al. (12) hovoria o „esencialistickom sklone".

Domnienka o príslušných vlastnostiach a neskoršie opisy sú dôsledkom ľudskej dispozície k produkcii vierohodných ontologických hypotéz, kedykoľvek sa to v prirodzenom kontexte javí ako užitočné. Týka sa to predovšetkým hypotézy o príčinách udalostí, ktoré sa nedajú chápať iným spôsobom, napr. veľkolepé prírodné fenomény, osobné katastrofy alebo pocity šťastia. Podobne pri iných hypotézach môže byť prevažná väčšina týchto domnienok korigovaná vo svetle lepšieho poznania, ale niektoré z hypotéz nemôžu byť opravené. Toto otvára dvere k „chybným" aplikáciám prirodzených ontológií, v ktorých sa napríklad neživé predmety porovnávajú so živými alebo prírodné sily sú vkladané do ľudských zámerov (antropomorfizmus) (13).

Ak raz nepochopiteľné prírodné fenomény prešli antropomorfickou rekonštrukciou, je len logické pripísať týmto nadprirodzeným entitám antropomorfickú behaviorálnu a sociálnu teóriu. Hoci bohovia môžu byť v rôznom smere neobyčajní, súčasne sú v rámcoch projekcie našej intuitívnej psychológie. Prechovávajú zámery, prežívajú túžby a vnímajú emócie, a toto presne ich robí z väčšej časti vypočítateľnými, napriek transcendentnému snívaniu (5,10,14). Ak by neexistovala absolútne žiadna zhoda medzi nadprirodzeným bytím a intuitívnym poznaním sveta, ľudia by neboli schopní predstaviť si (imagine) svet nadprirodzena.

1.3 Evolučný benefit. Aký evolučný benefit je základom prirodzených ontológií? Je úplne zrejmé, že tieto ontológie sú významné nielen s ohľadom na usporiadanie a systematizáciu prostredia v ľudskej mysli, ale majú aj priamy dopad na ľudské správanie. Intuitívne ontológie slúžia ako prostriedky orientácie v oblasti reality a pomáhajú poskytovať rýchle a adekvátne reakcie na príslušné záležitosti. Takto slúžia heuristike a procesu rozhodovania jedincov, ktorí čelia adaptačným problémom vo vysoko neistých životných prostrediach. Ak vnímanie nie je jednoznačné a intuitívna ontológia vyvodí chybnú klasifikáciu, je adaptačne správne sa vyhnúť možným rizikovým chybám, a namiesto toho tolerovať tie s nízkym rizikom. Týmto sa vysvetľuje, prečo sa bezduché objekty (inanimate objects) pravdepodobne vnímajú ako objekty s duchom (animate objects), ako naopak (13, 14).

Ľudská racionalita nie je založená na spôsobilosti používať opravené pravidlá, ako je napríklad logika alebo teória pravdepodobnosti, na všetky možné problémy nezávisle od obsahu. Namiesto toho sa ľudská racionalita chápe tak, aby bola schopná selektovať a používať jednoduché a efektívne základné heuristiky, ktoré sú vhodné na zaoberanie sa špecifickým problémom (15). Takže ľudské myslenie nie je prispôsobené teórii pravdepodobnosti alebo logike, ale k rizikám a príležitostným štruktúram prostredia. V tomto kontexte majú intuitívne ontológie svoje miesto.

2. Etika

2.1. Fenomén religióznosti. Každé náboženstvo má isté chápanie ľudí a ich sveta, ktoré sa odráža v ich sociálnej praxi. V tomto tkvie podstata, prečo náboženstvo a morálka sú navzájom tak úzko spojené. Spolu s rituálmi je morálne správanie manifestným vyjadrením religiózneho postoja. Aj keď sa náboženstvá môžu výrazne líšiť ohľadom ich zdôvodňovania morálky, napriek tomu vykazujú prekvapivo silné paralely vo svojich obsahoch, keď dávajú etické odporúčania. Táto zrejmá podobnosť v základných etických postojoch

umožnila spojenie v spoločnej deklarácii prezentovanej Parlamentom svetových náboženstiev, prvýkrát v histórii r. 1993. V takzvanom „Svetovom etickom projekte“, okolo 6500 členov z početných náboženstiev vypracovalo detaily týchto morálnych hodnôt a základných morálnych presvedčení, ktoré sú spoločné pre všetky náboženstvá na svete, napriek ich odlišnostiam (16). Takzvané „zlaté pravidlo“ tu má poprednú pozíciu. Je veľmi hlboko zakorenené v etických tradíciách ľudstva a je normatívnou zásadou väčšiny náboženstiev. Samozrejme „zlaté pravidlo“ ostáva veľmi často obmedzené na jasne definovanú morálku „v rámci skupiny“ (17, 18), čo súčasne posilňuje konkurencieschopnosť nasmerovanú navonok.

2.2 Základný algoritmus. Je dobre známe, že recipročné systémy nie sú spontánne stabilné. Reciprocita konštantne vedie k riziku byt zneužívaný, pretože príležitosti na reciprocitu sú z demografických dôvodov príliš zriedkavé alebo preto, že nejakí podvodníci sa úmyselne snažia profitovať z výhod systému pre seba samých, a bez toho, aby znášali náklady. V rovnakom rozsahu, v akom prirodzený výber odmeňuje spoluprácu, bude súčasne automaticky presadzovať vývoj mechanizmov ponúkajúcich najlepšiu možnú ochranu proti zneužívaniu. To je dôvod, prečo pôsobí selektívny tlak smerom k detekcii podvodných narušiteľov pravidiel. Faktom je, že Cosmides a Tooby (6), Gigerenzer a Hug (19) boli schopní pomocou úloh „Wason selekcie“ dokázať, že náš perceptívny aparát, kognitívny aparát aj myslenie sú veľmi špecificky nastavené na odhaľovanie sociálnych podvodníkov a klamárov. Ľudská inteligencia je primárne sociálna inteligencia, a preto je to pre nás jednoznačne jednoduchšie detegovať deviácie od sociálnych pravidiel ako je nedodržiavanie pravidiel, ktoré nemajú žiadny sociálny komponent. V skratke: je jednoduchšie demaskovať klamárov a podvodníkov, ako logicky rozmýšľať. Zistenia Mealeyho (20) a Odu (21) potvrdzujú skutočnosť, že zjavne si lepšie zapamätáme tváre osôb, o ktorých sme presvedčení, že majú podvodnú minulosť, ako tváre očividne čestných osôb.

Základmi etických univerzalít sú z tohto pohľadu kognitívne algoritmy, ako je detekčný mechanizmus na odhaľovanie klamárov/podvodníkov, ktorý sa vyvinul ruka v ruke spolu s vývojom kooperatívneho životného štýlu. Produktami tohto algoritmu sociálnej dohody sú idey a koncepty, ako je napr. reciprocita, čestnosť, zlyhanie, spravodlivosť, vina, rozlišovanie „v skupine/mimo skupiny“ a iné regulačné idey ľudskej morálky, ktoré majú spoločné to, že sú založené na reprezentáciách sociálnych vzťahov z hľadiska nákladov/ziskov (cost/benefit).

2.3. Evolučný zisk. Evolučný benefit morálky súvisí so ziskami zo spolupráce všetkých členov morálnej komunity, často v konkurencii so susediacimi morálnymi skupinami. Samozrejme by sa nemalo prehliadať, že morálka ako zneužívaný, vykorisťovací inštrument môže tiež viesť k asymetrickej distribúcii odmien (18, 22).

3. Mýty

3.1. Fenomén religióznosti. Každé náboženstvo má svoje mýty. V niektorých kultúrach sú odovzdávané písomnou formou, v iných cez obrázky a v ďalších prostredníctvom ústnej tradície. Mýty nás ilustratívnym, oznamovacím spôsobom učia o správach, udalostiach, ktoré presahujú priestor a čas. V kontraste k racionálnemu a konceptuálnemu uchopeniu reality, mýty majú svoju vlastnú individuálnu „logiku“. Táto inherentná logika pochádza zo symbolu absolútna a druhého sveta, ako je to mienené a určené v religióznom akte, zo symbolu, ktorý je konštruovaný z prvkov reality. Mýty predstavujú súvislý systém skúseností a zážitkov. Tento systém je založený na základných spôsoboch, akými vo všeobecnosti vnímame, klasifikujeme a interpretujeme bytie a realitu (23). To je dôvod, prečo môžeme religiózne mýty chápať ako verbálne rozpracovania religióznych zážitkov. Religiózne zážitky presahujú to, čo je normálne alebo jednoznačné a aj mýty sú charakterizované viacvrstvovými významami. V tomto zmysle mýty nahrádzajú typické ľudské znepokojenie v dôsledku zážitku nepredvídaných situácií chaosu a nejednoznačnosti. Len mýty sprístupňujú tieto nepochopiteľné zážitky a dávajú im zmysel. K tomuto procesu, ktorý ma kognitívne a emocionálne aspekty, je potrebné pristupovať ako k základnej funkcii náboženstva; v tomto zmysle môžeme mýtom prisudzovať jadrovú hodnotu pre náboženstvo (24). Tak ako svet prežívajú a majú s ním skúsenosť ľudské bytosti, v podstate všade a podobne, tak aj mýty môžeme typologizovať v súlade s istými zážitkovými a skúsenostnými horizontami, napr. ako mýty o pôvode (kozmogonické mýty, mýty stvorenia), antropologické mýty (stvorenie človeka, smrteľnosť, obetovanie, utrpenie) alebo mýty s legitimizačnou funkciou pre religiózne obrady a službu tomu, čo je posvätné (25).

3.2. Základný algoritmus. Podľa Pinkera (26) nie je jazyk kulturálny artefakt, ale jasne definovaná časť biologických vlastností ľudského mozgu, ktorú označuje ako „jazykový inštinkt“. Ale ako vzniká obsah, ktorý je komunikovaný? Podľa Pinkera (26) je produktom komplexných interakcií medzi univerzálnou ľudskou prirodzenosťou a podmienkami ľudského života. V dôsledku toho môžeme v jazyku nájsť známky mentálnych konceptov. Ponúka sa tu aplikovanie tejto perspektívy na mýty. Namiesto štrukturalistického prepájania mýtov s elementárnymi biologickými módmi správania (27) alebo s elementárnymi zážitkami z hľadiska vývinovej psychológie (28), z perspektívy „jazykového inštinktu“, by mohlo byť možné a potrebné analyzovať kognitívne základy mýtov. Príslušnú systematickú analýzu je ešte len potrebné urobiť. Takáto analýza by mala pokrývať obsah zahŕňajúci nasledované mentálne moduly, ktoré predpokladá Cosmides a spol. (7):

1. pre riziko: strach a opatrnosť;
2. pre nečistoty: pocity hnusu a intuícia rizika nákazy a ochorení;
3. pre vedomie bežných emočných stavov, ako je radosť a smútok, nálady spokojnosti a nepokoja;
4. pre mentálny archív statusu a pozície (status and rank) ako aj kritériá pre ich hodnotenie;
5. pre príbuzenstvo;
6. pre partnerstvo, zahrňujúce sexuálnu atraktivitu a lásku, tiež vernosť a separáciu.

Iniciálne a neoverované skúmanie svedčí pre to, že vskutku všetky z týchto elementárnych tém sú centrálne dôležité v náboženstvách a dajú sa nájsť v rituáloch, etike a mytológii. Tento prístup by preto mohol byť úspešný.

1. Riziká, strach a opatrnosť: význam zaobchádzania so strachom je už uvedený v definícii náboženstva ako procesu zvládania (coping) nepredvídaností a možností. Náboženstvo absorbuje strach a frustrácie a simultánne interpretuje nevyhnutnosť bolesti. Mnohé pokusy siahajúce od filozofa Kierkegaarda (29) až k biológovi Dobzhanskému (30) vysvetľujú náboženstvo ako dôsledok predstavy o čase. A vedomie smrti je pre strach východiskovým bodom. Samozrejme nesmieme opomenúť, že systémy viery, špeciálne ak majú autoritársku štruktúru, môžu tiež generovať úzkosť a strach.

2. Čistota a nečistota: očisťujúce akty sú jedným z elementárnych aktov ľudského života a spolužitia. Podľa Douglasa (31) je tendencia chápať nečistoty ako riziká sociálnych poriadkov. Nečistota - ako anomália narúšajúca sociálne normy - symbolizuje oblasť, ktorá vypadáva z komplexu usporiadaných vzťahov. Preto nie je žiaden div, že rituály s očistnými aktami, ako je napr. krst pri vstupe do cirkvi alebo očistné akty hinduistov v rieke Ganga, sú rozšírené vo všetkých náboženstvách.

3. Nespokojnosť a šťastie (restlessness and happiness): Jeden z najčastejších citátov sv. Augustína sa zaoberá nespokojnosťou: „Moje srdce je nespokojné, pokiaľ nespočinie v Tebe.“ Toto je prevzaté zo životopisu sv. Augustína, jeho kniha má názov Vyznania. Nejedná sa iba o popis života, ale môžeme ju chápať ako správu o topografii ľudskej duše (32). Nepokoj a hľadanie šťastia sú typické pre ľudské správanie a toto sa zrkadlí vo všetkých náboženstvách. Vonkajšie vyjadrenie nachádzame v motíve putovania, púte, ktorý je tiež rozšírený vo všetkých veľkých svetových náboženstvách.

4. Status a pozícia v hierarchii: Termín „hierarchia“ (z gréčtiny „hier-arkhia“, posvätné pravidlo) poukazuje na to, ako je status a pozícia v hierarchii zakotvené v náboženskom myslení.

5. Príbuzenstvo: Elementárna prirodzenosť tejto témy sa dá ilustrovať na univerzálne rozšírenom náboženskom zákaze incestu.

6. Partnerstvo: Dôležitosť tejto témy ilustrujú univerzálne náboženské predpisy týkajúce sa manželstva.

Náš prístup získava potvrdzovanie zo strany myšlienky diskutovanej vyššie, podľa ktorej intuitívne ontológie vstupujú do náboženstva. Čo je typické pre zážitok/skúsenosť (experience) nadprirodzena je to, že prekračuje intuitívne poznanie. Toto prekračovanie sa tiež odráža v mýtoch o svete. Definície mýtov, o ktorých sa prevažne hovorí, ukazujú, že je to tak. Podľa toho mýty nehlásajú racionálne alebo pochopiteľné ponímanie reality, ale precízne opisujú, čo presahuje akékoľvek porozumenie a chápanie.

3.3. Evolučný benefit. V evolúcii primátov je sociálna schopnosť žiť vo väčších sociálnych skupinách kruciálnym faktorom prežitia. História evolúcie človeka pokračuje v tomto trende k väčším a komplexnejším sociálnym systémom. Po skorších hominidoch sa ľudia presadzovali ako ekologicky dominantný druh v ich africkom prostredí, ich prežitie a ich reprodukcia bola hlavne ohrozená súťažiacimi susediacimi skupinami. A väčšia skupina znamená väčší benefit v kontexte medziskupinovej konkurencie (33).

V zmysle schopnosti využiť výhody väčších komunít bol prirodzene nevyhnutný vývoj mechanizmu sociálneho zväzku (social bonding mechanism). Iskanie (grooming) - sociálny tmel opíc a ľudoopíc - sa stáva stále viac nevhodnejším kvôli časovej náročnosti, a preto bolo nahradené. Namiesto neho máme reč (34). Reč spája, pretože napĺňa eminentne dôležité funkcie: výmenu sociálneho poznania o ostatných ľuďoch - bez osobného pozorovania, ak bude toto poznanie potrebné. Nonhumánne primáty toho nie sú schopné. Hoci vedia regulovať ich dyadické sociálne vzťahy pomocou iskania, narážajú na limity efektivity, ktoré ľudia prekonali pomocou evolúcie reči. Dokonca bez osobných kontaktov poznáme rysy a vlastnosti našich ľudských spoločníkov, ich spoľahlivosť, čestnosť a dokonca ich podvodné tendencie, ich vhodnosť ako partnerov pri spoluprácii a párení, ich odvahu a hnaciu silu, ich sociálnu dominanciu a ochotu pomôcť - ich skutočné sociálne tendencie a charakteristické črty vo všeobecnosti. Iste každý z nás niekedy naslepo akceptuje klamné chýry a ohováranie a považuje ich za pravdu. Ale občasná chybná informácia nepreváži benefit, ktorý sme schopní si osvojiť rýchlejším a efektívnejším sociálnym poznávaním, ako to bolo u našich opičích predkov.

Ak mýty dokumentujú prežívanie/skúsenosť (experience) a spracúvanie nepredvídateľností/ možností (processing of contingencies), potom slúžia rovnakému účelu ako jazyk: pri možnosti každého člena skupiny podeliť sa so zážitkami s inými, mýty pomáhajú zvládať to, čo sa zdá byť nemožné ovládať. Týmto spôsobom sa vytvára zväzok (bond), pocit komunity a tým sociálna identita. Mýty slúžia túžbam ľudí patriť do skupiny - a aby sa odlíšili od iných skupín.

4. Rituály

4.1. Religiózny fenomén. Religiózne rituály nie sú charakteristické len opakovaniami, ale hlavne tým, že rutinné akty obsahujú zmysel a poskytujú pocit zmyslu, prídavne k pocitu účelnosti (35). Týmto spôsobom je istý akt alebo objekt symbolicky akoby dobíjaný energiou. Rituály len zriedka slúžia utilitárnym účelom, ale namiesto toho sú integrované do iných komunikačných štruktúr.

Napriek všetkým rozdielnostiam medzi kultami sa rituály dajú rozpoznať. Pravdepodobne ich možno nájsť vo všetkých náboženstvách. Je pozoruhodné, že sú úzko koordinované s biologickými procesmi alebo bodmi obratu (turning points). Thiel (36) ich systemizuje nasledovne:

- apotropaické obrady rozháňajú bezprostredne hroziace zlo a zlých duchov;

- pomocou eliminačných rituálov sa komunity pokúšajú izolovať od seba niečo zlé (evil), t.j. prenosom svojich hriechov napr. na obetného baránka;

- očistné obrady;

-„prechodové rituály“ (rites de passage) sprevádzajúce zmenu miesta, statusu, sociálnej pozície alebo veku.

4.2. Základný algoritmus. Rituály slúžia k väčšej ľúbivosti istých symbolov a aktov, aby sa ustanovila spoľahlivosť, bezporuchovosť medzi odosielateľom signálu a jeho recipientom. Sú subjektom funkčného princípu handicapu (handicap principle) (37) a signálom morálneho záväzku (38). *(Poznámka prekladateľov: pojem „handicap principle" sa v etológii chápe ako teória pôvodu energeticky náročných, nákladných vzorcov správania alebo prezentácie extrémnych epigamných znakov, napr. ako je páví chvost).*

Pri návšteve dediny, ktorá je najbiednejšia ako len môže byť, si môžeme uvedomiť aké vzácne sú religiózne rituály. Podľa pravidla je kostol alebo chrám najväčšia budova v dedine, a pritom sa používa iba pár hodín cez týždeň. Na jeho postavenie sa museli roky alebo dokonca desaťročia ľudia obetovať, často na úkor svojho vlastného bývania a životnej úrovne. Avšak náklady na religiózne obrady netkvejú vo finančnej oblasti. Takmer každá kázeň alebo takmer každá meditácia sa zameriava na individuálnych veriacich.

Nie je to iba o dávaní peňazí na oferu, ale o posvätení života každého z nich. Iniciačné rituály v konkrétnosti, ktorá sa často objavuje v rituáloch tzv. vyšších náboženstiev, len v štylizovanej forme ilustrujú náklady na „byť akceptovaný religióznou komunitou". Prijatie si vyžaduje nielen čas, ktorý sa investuje, ale tiež úzkosť a zaobchádzanie s bolesťou, tak ako to evokuje obriezka.

Keďže rituály garantujú spoľahlivosť skupinovej morálky (in-group morals) a signalizujú záväzok, je možné sa domnievať, že čím nákladnejšie sú religiózne rituály, t.j. čím viac času, zdrojov alebo vitality spotrebujú, o to efektívnejšie pomáhajú vybudovať vnútroskupinovú solidaritu. A naopak sa dá očakávať, že čím je dôležitejšia spolupráca pre prežitie a blahobyt skupiny, tým nákladnejšie sa stávajú rituály tejto skupiny (38).

4.3. Evolučný benefit. Religiózne rituály sa prekrývajú s rečou, keď sa komunikuje skupinový kód a nastolené konvencie. Neobsahujú len symbolickú reprezentáciu sociálneho kontraktu, ale súčasne ho zavádzajú a vykonávajú (implementation and excecution). Takto sa dostáva konvenciám vyjadrenie a akceptácia. Takže môžeme povedať, že rituál je fundamentálny sociálny akt. Rappaport (39) sa domnieva, že reč a sociálne poriadky založené na reči by neboli vznikli bez podpory toho, čo je považované za posvätné. Nakoľko sú klamstvá a alternatívne názory súčasťou jazyka, nemôže samotná reč budovať spoľahlivosť - tak ako to dokážu rituály.

Ak nie sú nejaké spájajúce slová vo vnútri spoločenstva, potom je potrebné ustanoviť takéto slová. „Slovo je dané nemennosťou liturgie, ďalej možno tvrdiť, že sa vyvinulo fylogeneticky ako nejaký prejav prevzatý z rodiaceho sa jazyka starších hominidov, do ktorého boli pohrúžení, a subordinované do nemennosti už existujúcich neverbálnych rituálov, ktoré sa zdajú byť v zvieracej ríši bežné." (40). Keďže tí, ktorí praktikujú rituály, akceptujú vysoké náklady, ich hovorené slovo má príslušný význam (41). V dôsledku skutočnosti, že rituál je viditeľne nákladný, nadobúda svoju vlastnú autenticitu, a preto nemôže klamať - stáva sa principiálnou záležitosťou.

Diskusia

Z nášho pohľadu je religiozita charakterizovaná štyrmi doménami, z ktorých každá prešla vlastnou históriou selekcie (tab. 1). Mystika je založená na intuitívnych ontológiach a slúži zvládaniu náhodných, ťažko predvídateľných udalostí a rozhodovaniu sa vo vysoko neistých prostrediach. Etika zväčšuje sociálnu kompetenciu a umožňuje zisky z kooperácie. Mýty slúžia k podpore sociálnej identity vo svete, kde sa rozlišuje *byť v skupine* od *byť mimo skupiny*. A nakoniec, rituály zavádzajú ťažko predstierateľné signály s cieľom ustanoviť spoľahlivé morálne štandardy v rámci skupiny. Takže religiozita reprezentuje biologicky funkčný fenomén. Samozrejme, čo zostáva na vysvetlenie je, akým spôsobom mohol z pôvodne doménovo - špecifickej psychológie vzniknúť komplex správania, akým je nábožnosť. Spolu s Mithenom (1, 2) sa domnievame, že v evolučnej histórii homo sapiens sapiens pre dôvody, ktoré si vyžadujú ďalšie skúmanie, sa objavila kognitívna sieť z pôvodne separátnych domén. Následkom bola zvyšujúca sa kognitívna tekutosť (fluidity), ktorá v konečnom dôsledku viedla k tomu, čo sa nazýva „symbolická revolúcia" - a náboženstvo je jej súčasťou.

Vnútorné spojenie štyroch domén religiozity produkuje početné a rozmanité možnosti interakcií. Mýty môžu reprodukovať ontológie systému viery alebo dodávať etické presvedčenia. Rituály môžu evokovať mystické zážitky a môžu tiež vo svojom obsahu načrtávať etiku. Takto boli evolučne vytvorené nové potenciály, ktoré napokon utvárali nábožnosť. Isteže sa táto línia argumentácie nezameriava na otázku, či Boh existuje alebo nie. Avšak pokúša sa naznačiť možnú perspektívu výskumu, darwinovskú teóriu ľudskej pobožnosti (religiosity) (pozri tab. 1).

So vznikom religiozity z jej štyroch domén sa bezpochyby zvýšila komplexnosť ľudského správania, avšak nedošlo k transformácii funkcie. Nábožnosť (religiosity) „in toto" kontinutálne napĺňa tieto štyri funkcie, pre ktoré sa evolučný algoritmus štyroch domén vyvinul. Je to spracúvanie zážitkov/skúsenosti možných situácií, zlepšenie kooperácie prostredníctvom sociálneho zväzku (social bonding), stanovenie normy a odhaľovanie podvodníkov. Podľa nás tu nie je prídavná funkcia, takže sa nám javí ako oprávnené, na rozdiel od Kirkpatrika (14), Mithena (2), Pinkera (5) a iných autorov prisudzovať nábožnosti evolučný adaptačný status, a nie status vybočenia z adaptácie (exaptation), spandrelu alebo nefunkčného vedľajšieho produktu.

Tabuľka 1. Prehľad štyroch konštitučných domén religiozity a ich evolučných funkcií.

	Mysticizmus	**Etika**	**Mýty**	**Rituál**
Adaptácia	Intuitívne ontológie	Sociálna kompetencia	Jazykový inštinkt	Princíp handicapu
Funkcia	Spracúvanie možných situácií prostredníctvom kategorizácie a rozhodovania sa	Zisky zo spolupráce sú možné	Sociálna identita a zväzky v službe diferenciácie v skupine od mimo-skupiny	Detekcia podvodníka v zmysle problému čierneho pasažiera

Práca bola uverejnená v Neuroendocrinology Letters 2002; 23(Suppl.4): 98-104 (Copyright ©) www.nel.edu
Preklad do slovenčiny a publikovanie v časopise Psychiatria, psychoterapia, psychosomatika je so súhlasom šéfredaktora Neuroendocrinology Letters prof. MUDr. Petra G. Fedor-Freybergha, PhD.
Slovenský preklad: MUDr. Michaela Weidlichová, PhD., a prof. MUDr. Jozef Hašto, PhD.

Literatúra

1. Mithen S.: The prehistory of the mind: A search for the origins of art, science and religion. London: Thames and Hudson; 1996.

2. Mithen S.: Symbolism and the supernatural. In: Dunbar R, Knight C, Power C.(editors): The evolution of culture – An interdisciplinary view. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999, s. 147–169.

3. Soeling C.: Der Gottesinstinkt – Bausteine für eine evolutionäre Religionstheorie [The god instinct – Elements of an evolutionary theory of religion]. Dissertation, University of Giessen, Germany; 2002 (http://bibd.uni-giessen.de/ghtm/ 2002/uni/ d020116.htm).

4. Fodor JA.: The modularity of the mind. Cambridge, MA: MIT Press; 1983.

5. Pinker S.: How the mind works. New York: Norton; 1997.

6. Cosmides L, Tooby J.: Cognitive adaptations for social exchange. In: Barkow JH, Cosmides L, Tooby J. (editors): The adapted mind – Evolutionary psychology and the generation of culture. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992, s. 163–228.

7. Cosmides L, Tooby J, Barkow JH.: Evolutionary psychology and conceptual integration. In: Barkow JH, Cosmides L, Tooby J. (editors): The adapted mind – Evolutionary psychology and the generation of culture. New York and Oxford: Oxford University Press, 1992, s. 3–15.

8. Pollak D.: Was ist Religion? Probleme der Definition [What is religion? Problems of definition]. Z Religionswiss, 995; 3: 163–190.

9. Gladigow B.: Gottesvorstellungen [Imaginations of God]. In: Cancik H. (ed.): Handbuch religionswissenschaftlicher Grundbegriffe [Handbook of fundamentals in religious science], Vol 3. Stuttgart: Kohlhammer; 1993, s. 32–49.

10. Boyer P.: The naturalness of religious ideas: A cognitive theory of religion. Berkeley: University of California Press; 1994.

11. Keil F.: Concepts, kinds and cognitive development. Cambridge, MA: MIT Press; 1989.

12. Gelman SA, Coley JD, Gottfried GM.: Essentialist beliefs in children: The acquisition of concepts and theories. In: Hirschfeld L, Gelman SA. (editors): Mapping the mind: Domain speci? ty in cognition and culture. Cambridge: Cambridge University Press; 1994, s. 341–365.

13. Guthrie SG.: Faces in the clouds: New theory of religion. New York: Oxford University Press; 1993.

14. Kirkpatrick LA.: Toward an evolutionary psychology of religion and personality. J Pers, 1999; 67: 921–952.

15. Gigerenzer G, Todd PM.: Simple heuristics that make us smart. New York: Oxford University Press; 1999.

16. Kueng H, Kuschel K-J. (editors): A global ethic – The declaration of the parliament of world's religions. London: SCM Press, 1993.

17. Hartung J.: Love thy neighbor: the evolution of in-group morality. Skeptic, 1995; 3(4): 86–99.

18. Ridley M.: The origins of virtue: Human instinct and the evolution of cooperation. New York: Viking; 1996.

19. Gigerenzer G, Hug K.: Domain-specific reasoning: Social contracts, cheating and perspective change. Cognition, 1992, 42: 127–171.

20. Mealey L, Daood C, Krage M.: Enhanced memory for faces of cheaters. Ethol Sociobiol, 1996; 17: 119–128.

21. Oda R.: Biased face recognition in the prisoner's dilemma game. Evol Hum Behav, 1997; 18:309–315.

22. Cronk L.: Evolutionary theories of morality and the manipulative use of signals. Zygon 1994; 29: 81–101.

23. Hübner K.: Mythos (philosophisch) [Myth (philosophical) In: Balz HB, Krause G, Müller G. (editors): Theologische Real Enzyklopädie [Encyklopaedia of theology], Vol. 23. Berlin: de Gruyter; 1994, s. 597–608.

24. Stolz F.: Grundzüge der Religionswissenschaft [Outline of religious science]. 2nd edition. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht; 1997.

25. Bürkle H.: Mythos (Begriff, religionsgeschichtlich) [Myth (concept, in the history of religion]. In: Kasper W. (ed.): Lexikon für Theologie und Kirche [Encyclopaedia for theology and church], Vol. 7. Freiburg: Herder, 1998, s. 597–600.

26. Pinker S.: The language instinct. London: Lane; 1994.

27. Burkert W.: Creation of the sacred: Tracks of biology in early religions. Cambridge MA: Harvard University Press, 1996.

28. Bischof N.: Das Kraftfeld der Mythen [The force field of myths]. München: Piper; 1996.

29. Kierkegaard S.: The sickness onto death. In: Hong H.(ed.): Kierkegaard's writings, Vol.19. Princeton: Princeton University Press; 1980.

30. Dobzhansky T.: On religion, death and evolutionary adaptation. Zygon 1966; 1:361–380.

31. Douglas M.: Purity and danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo. London: Routledge, 1966. (Reprint 1995).

32. Flasch K.: Augustin: Einführung in sein Denken [Augustin: Introduction to his thinking]. Stuttgart: Reclam; 1980.

33. Alexander R.: The biology of moral systems. Hawthorne: Aldine DeGruyter; 1997.

34. Dunbar RIM.: Grooming, gossip and the evolution of language. London: Faber and Faber; 1996.

35. Assmann J.: Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität [Cultural memory: writing, memory and political identity]. München: Piper; 1992.

36. Thiel JF.: Religionsethnologie [Ethnology of Religions]. Berlin: Reimer; 1984.

37. Zahavi A, Zahavi A.: The handicap principle: A missing piece of Darwin's puzzle. New York: Oxford University Press; 1997.

38. Irons W.: Religion as a hard-to-fake sign of commitment. In: Nesse RM. (ed.): Evolution and the capacity for commitment. New York: Russell Sage Foundation; 2001, s. 292–309.

39. Rappaport RA.: The sacred in human evolution. Ann Rev Ecol Syst, 1971; 2: 23–44.

40. Rappaport RA.: Ecology meaning and religion. Berkeley: North Atlantic Books; 1979.

41. Knight C.: Ritual/speech coevolution: A solution to the problem of deception. In: Hurford JR, Studdert-Kennedy M, Knight C. (editors): Approaches to the evolution of language – Social and cognitive bases. Cambridge: Cambridge University Press; 1998, s. 68–91.

Do redakcie došlo 22.10.2017.

Kvetiapín SR

od firmy Zentiva

Skrátená informácia o lieku: Quetiapin Zentiva SR 50 mg, Quetiapin Zentiva SR 200 mg, Quetiapin Zentiva SR 300 mg tablety s predĺženým uvoľňovaním. Zloženie: každá tableta obsahuje 50, resp. 200 alebo 300 mg kvetiapínu a bezvodú laktózu. **Farmakoterapeutická skupina:** Antipsychotiká. **ATC kód:** N05AH04. **Terapeutické indikácie:** Liečba schizofrénie, liečba stredne ťažkých až ťažkých manických alebo veľkých depresívnych epizód pri bipolárnej poruche (BP), prevencia recidívy manických alebo depresívnych epizód u pacientov s BP, ktorí už predtým reagovali na liečbu kvetiapínom. Prídavná liečba veľkých depresívnych epizód u pacientov s veľkou depresívnou poruchou, u ktorých je odpoveď na monoterapiu antidepresívami nedostatočná. **Dávkovanie a spôsob podávania:** Má sa užívať raz denne bez jedla. Schizofrénia a manické epizódy v rámci BP: 300 mg (1. deň), 600 mg (2. deň). Dávka sa má upraviť v rámci účinného dávkového rozpätia 400 mg až 800 mg denne. Liečba veľkých depresívnych epizód v rámci BP: Má sa podávať na noc. Celková denná dávka počas prvých štyroch dní liečby je: 50 mg (1. deň), 100 mg (2. deň), 200 mg (3. deň) a 300 mg (4. deň). Odporúčaná denná dávka je 300 mg. Je možné zvážiť redukciu dávky na 200 mg. Jednotliví pacienti môžu mať úžitok z dávky 600 mg. Prevencia rekurencie v rámci BP: Individuálne upraviť, aby sa použila najnižšia účinná dávka v rozmedzí 300 – 800 mg denne. Prídavná liečba veľkých depresívnych epizód v rámci veľkej depresívnej poruchy: Má sa užívať večer pred spaním. Denná dávka na začiatku liečby predstavuje 50 mg v 1. a 2. deň a 150 mg v 3. a 4. deň. Potreba zvýšenia dávky zo 150 mg na 300 mg/deň má vychádzať z individuálneho hodnotenia pacienta. Starší pacienti: Dávku zvyšovať pomalšie a denná terapeutická dávka má byť nižšia ako u mladších pacientov. Pediatrická populácia: Neodporúča sa podávať deťom a dospievajúcim mladším ako 18 rokov. U pacientov s poruchou funkcie obličiek nie je potrebná úprava dávkovania. U pacientov s poruchou funkcie pečene sa má začať liečba dávkou 50 mg/deň. Dávka sa má zvyšovať o ďalších 50 mg/deň až do dosiahnutia účinnej dávky. **Kontraindikácie:** Precitlivenosť na liečivo alebo na ktorúkoľvek z pomocných látok. Súbežné podávanie inhibítorov cytochrómu P450 3A4 (inhibítory HIV-proteázy, azolové antimykotiká, erytromycín, klaritromycín a nefazodón). **Osobitné upozornenia a opatrenia pri používaní:** Bezpečnostný profil sa má posudzovať individuálne s ohľadom na diagnózu jednotlivého pacienta a na dávku, ktorá sa mu podáva. Pacientom s príhodami súvisiacimi so samovraždou v anamnéze alebo pacientom, u ktorých sa vo významnej miere prejavujú samovražedné myšlienky pred začatím liečby, hrozí vyššie riziko samovražedných myšlienok alebo pokusov o samovraždu a počas liečby sa majú starostlivo sledovať. Riziko zhoršenia metabolického profilu, rozvoja akatízie. Symptómy tardívnej dyskinézy sa môžu zhoršiť alebo dokonca objaviť po ukončení liečby. Liečba súvisí s ortostatickou hypotenziou a s ňou spojeným závratom. Zaznamenal sa syndróm spánkového apnoe. Malígny neuroleptický syndróm súvisí s antipsychotickou liečbou vrátane kvetiapínu. Bol hlásený výskyt ťažkej neutropénie. Používať opatrne u pacientov so súčasnou diagnózou retencie moču alebo s retenciou moču v anamnéze, s klinicky významnou hypertrofiou prostaty, intestinálnou obštrukciou, so zvýšeným vnútroočným tlakom alebo s glaukómom s úzkym uhlom. Je potrebná zvýšená opatrnosť pri podávaní pacientom s kardiovaskulárnym ochorením alebo predĺženým QT intervalom v rodinnej anamnéze. Odporúča sa liečbu ukončovať postupne počas minimálne 1 až 2 týždňov. Má sa používať s opatrnosťou u pacientov s rizikom aspiračnej pneumónie. Prípady venóznej trombembólie (VTE) sa vyskytli po podaní antipsychotických liekov. Môže ovplyvňovať činnosti vyžadujúce bdelosť. Preto sa neodporúča viesť vozidlá a obsluhovať stroje, kým nie je známa reakcia pacienta na liek. **Liekové a iné interakcie:** Zvýšená opatrnosť pri užívaní v kombinácii s inými centrálne pôsobiacimi liekmi alebo s alkoholom, pri liečbe pacientov užívajúcich iné lieky s anticholinergnými (muskarínovými) účinkami. Pacientom, ktorí užívajú induktory pečeňových enzýmov (karbamazepin, fenytoín), je možné nasadiť liečbu kvetiapínom iba v tom prípade, ak prínos liečby prevýši možné riziko z vysadenia induktora pečeňových enzýmov. Zvýšená opatrnosť je tiež potrebná pri súbežnom podávaní s liekmi, ktoré môžu predĺžiť QT interval. **Gravidita a laktácia:** Používať počas gravidity len v prípade, že prínos liečby preváži potenciálne riziká. Novorodenci vystavení pôsobeniu antipsychotík (vrátane kvetiapínu) počas tretieho trimestra gravidity matky sú vystavení riziku nežiaducich účinkov. O ukončení dojčenia či ukončení liečby sa má rozhodnúť po zvážení prínosu dojčenia pre dieťa a prínosu liečby pre matku. **Nežiaduce účinky:** Veľmi časté: pokles hemoglobínu, zvýšenie hladiny sérových triglyceridov, zvýšenie celkového cholesterolu (hlavne LDL-cholesterolu), zníženie hladiny HDL cholesterolu, zvyšovanie hmotnosti, závrat, somnolencia, bolesť hlavy, extrapyramídové príznaky, sucho v ústach, symptómy súvisiace s vysadením lieku. Časté: leukopénia, zníženie počtu neutrofilov, zvýšenie eozinofilov, hyperprolaktinémia, zníženie celkového T4, zníženie voľného T4, zníženie celkového T3, zvýšenie TSH, zvýšená chuť do jedla, zvýšenie glukózy v krvi až do hyperglykemických hodnôt, abnormálne sny a nočné mory, samovražedné myšlienky a samovražedné správanie, dyzartria, tachykardia, palpitácie, rozmazané videnie, ortostatická hypotenzia, dyspnoe, zápcha, dyspepsia, vracanie, zvýšenie hladín sérovej alanínaminotransferázy, zvýšenie hladín gamaGT, ľahká asténia, periférny edém, podráždenosť, pyrexia. **Veľkosť balenia:** 60 tabliet. **Držiteľ rozhodnutia o registrácii:** Zentiva, k.s., Praha, Česká republika. **Adresa držiteľa rozhodnutia v SR:** Zentiva, a.s., Einsteinova 24, 851 01 Bratislava. **Dátum poslednej revízie textu SmPC:** júl 2016. **Výdaj lieku je viazaný na lekársky predpis. Pred predpísaním lieku sa oboznámte s úplným znením Súhrnu charakteristických vlastností lieku, ktoré môžete získať na adrese: Zentiva, a.s. Einsteinova 24, 851 01 Bratislava, tel.: +421 233 100 607, fax: +421 233 100 199, e-mail: recepcia@sanofi.com.**

Určené pre odbornú verejnosť.

Dátum prípravy: október 2017

Kód materiálu: SACS.QUE.17.10.1195

ZENTIVA
SPOLOČNOSŤ SKUPINY SANOFI

Atomoxetín

od firmy Zentiva

Skrátená informácia o lieku Atominex 10 mg, Atominex 18 mg, Atominex 25 mg, Atominex 40 mg, Atominex 60 mg tvrdé kapsuly
Zloženie: Každá tvrdá kapsula obsahuje hydrochlorid atomoxetínu zodpovedajúci 10 mg (alebo 18 mg, 25 mg, 40 mg, 60 mg) atomoxetínu. **Farmakoterapeutická skupina:** Psychoanaleptiká, centrálne pôsobiace sympatomimetiká. **ATC kód:** N06BA09. **Terapeutické indikácie:** Liečba hyperkinetickej poruchy (poruchy pozornosti s hyperaktivitou – ADHD, Attention-Deficit and Hyperactivity Disorder) u detí vo veku 6 rokov a starších, u dospievajúcich a dospelých ako súčasť komplexného liečebného programu. **Dávkovanie a spôsob podávania:** Podáva sa v jednej dennej dávke ráno, môže byť užitočné rozdelenie tejto dávky do dvoch rovnakých dávok užívaných dvakrát denne. *Pediatrická populácia s telesnou hmotnosťou do 70 kg:* Liečba sa má začať celkovou dennou dávkou približne 0,5 mg/kg. Počiatočná dávka sa má užívať minimálne 7 dní pred vzostupnou titráciou dávky podľa klinickej odpovede a znášanlivosti. Odporúčaná udržiavacia dávka je približne 1,2 mg/kg/deň. *Pediatrická populácia s telesnou hmotnosťou nad 70 kg:* Liečba sa má začať celkovou dennou dávkou 40 mg. Počiatočná dávka sa má užívať minimálne 7 dní pred vzostupnou titráciou dávky podľa klinickej odpovede a znášanlivosti. Odporúčaná udržiavacia dávka je 80 mg. *Dospelí:* Liečba sa má začať celkovou dennou dávkou 40 mg. Počiatočná dávka sa má užívať minimálne 7 dní pred vzostupnou titráciou dávky podľa klinickej odpovede a znášanlivosti. Odporúčaná udržiavacia denná dávka je 80 mg až 100 mg. *U pacientov so stredne závažnou hepatálnou insuficienciou* majú byť počiatočné i cieľové dávky znížené na 50 % zvyčajnej dávky. *U pacientov so závažnou hepatálnou insuficienciou* majú byť počiatočné i cieľové dávky znížené na 25 % zvyčajnej dávky. *Pacientom v konečnom štádiu ochorenia obličiek, ako aj s miernejšími stupňami renálnej insuficiencie*, možno podávať podľa zvyčajného režimu dávkovania. *U pacientov s genotypom pomalého metabolizéra* je vhodné zvážiť nižšiu počiatočnú dávku a pomalšiu titráciu. *Použitie u pacientov starších ako 65 rokov* sa systematicky neskúmalo. Nemá sa podávať deťom mladším ako 6 rokov. Môže sa podávať s jedlom alebo bez jedla. **Kontraindikácie:** Precitlivenosť na liečivo alebo na ktorúkoľvek z pomocných látok, kombinácia s inhibítormi monoaminooxidázy (IMAO), glaukóm s úzkym uhlom, závažná kardiovaskulárna alebo cerebrovaskulárna porucha, feochromocytómom. **Osobitné upozornenia a opatrenia pri používaní:** Pacienti liečení na ADHD majú byť starostlivo pozorovaní, najmä čo sa týka prítomnosti alebo zhoršenia suicidálneho správania. Pacienti so známou štrukturálnou srdcovou abnormalitou môžu užívať atomoxetín len so zvýšenou opatrnosťou a po konzultácii s kardiológom. Atomoxetín môže ovplyvňovať srdcovú frekvenciu a krvný tlak. Cerebrovaskulárne účinky: Pacienti s ďalšími rizikovými faktormi pre cerebrovaskulárne stavy sa majú po začatí liečby pri každej návšteve vyšetriť, či sa u nich neobjavili takéto neurologické znaky a symptómy. Liečba sa má prerušiť a nemá sa znovu začať u pacientov so žltačkou alebo laboratórne preukázanou poruchou funkcie pečene. Nemôže byť vylúčená možnosť, že liečba spôsobí zhoršenie už existujúcich psychotických alebo manických symptómov. Pacienti musia byť starostlivo sledovaní kvôli zhoršeniu agresívneho správania, hostility alebo emočnej lability. U pacientov sa zaznamenali alergické reakcie vrátane anafylaktických reakcií, vyrážky, angioneurotického opuchu a urtikárie. Možným rizikom pri liečbe sú epileptické záchvaty. Počas liečby je potrebné sledovať telesný rast a vývoj u detí a dospievajúcich. Pacienti majú byť sledovaní, či sa u nich neobjavia alebo nezhoršujú úzkostné symptómy, depresívne nálady a depresie alebo tiky. **Liekové a iné interakcie:** Nemá sa používať spolu s IMAO. Pomalšia titrácia a konečné nižšie dávky atomoxetínu môžu byť nevyhnutné u tých pacientov, ktorí už užívajú lieky inhibujúce enzým CYP2D6. Opatrnosť je potrebná pri kombinácii so silnými inhibítormi enzýmov cytochrómu P450 iných ako CYP2D6 u pacientov, ktorí sú pomalí metabolizéri CYP2D6, pretože nie je známe riziko klinicky relevantného vzostupu expozície atomoxetínu. Má sa s opatrnosťou podávať pacientom liečeným vysokou dávkou nebulizovaného či systémovo podávaného (perorálne či intravenózne) salbutamolu (alebo iných beta2 agonistov). Existuje možnosť zvýšeného rizika predĺženia QT intervalu, ak je atomoxetín podávaný spolu s inými liekmi, ktoré môžu predĺžiť QT interval, narušiť rovnováhu elektrolytov a liekmi, ktoré inhibujú CYP2D6. Pri súbežnom užívaní liekov, ktoré znižujú prah epileptických záchvatov, je potrebná opatrnosť. Navyše je potrebná opatrnosť pri ukončení súbežného podávania s benzodiazepínmi vzhľadom na možné záchvaty z vysadenia. Atomoxetín sa má užívať opatrne s antihypertenznými liekmi. Má sa podávať opatrne spolu s vazopresívami alebo liekmi, ktoré môžu spôsobiť zvýšenie krvného tlaku. Lieky, ktoré pôsobia na noradrenalín, sa majú podávať súčasne s atomoxetínom s opatrnosťou. **Gravidita a laktácia:** Nemá sa užívať v gravidite, ak potenciálny prínos neprevyšuje potenciálne riziko pre plod. Je nutné vyvarovať sa podávania počas dojčenia. **Nežiaduce účinky u pediatrickej populácie:** Pokles chuti do jedla, bolesti hlavy, spavosť, bolesť brucha, vracanie, nauzea, zvýšenie krvného tlaku, zvýšenie srdcového rytmu, anorexia, podráždenosť, výkyvy nálad, nespavosť, agitácia, úzkosť, depresia a depresívna nálada, tiky, závraty, mydriáza, zápcha, dyspepsia, dermatitída, pruritus, vyrážka, únava, letargia, bolesť na hrudi, pokles hmotnosti, udalosti vzťahujúce sa na samovraždu, agresia, hostilita, emočná labilita, psychózy, mdloba, tras, migréna, parestézia, znížená citlivosť, epileptické záchvaty, rozmazané videnie, palpitácie, sínusová tachykardia, predĺženie QT intervalu, dyspnoe, zvýšenie hodnôt krvného bilirubínu, hyperhidróza, alergické reakcie, asténia. **Nežiaduce účinky u dospelých:** Pokles chuti do jedla, nespavosť, bolesť hlavy, sucho v ústach, nauzea, zvýšenie krvného tlaku, zvýšenie srdcového rytmu, agitácia, pokles libida, poruchy spánku, depresia a depresívna nálada, úzkosť, závraty, dysgeúzia, parestézia, somnolencia, tremor, palpitácie, tachykardia, sčervenanie, návaly tepla, bolesti brucha, zápcha, dyspepsia, flatulencia, vracanie, dermatitída, hyperhidróza, vyrážka, dyzúria, polakizúria, močenie s oneskoreným začiatkom, retencia moču, dysmenorea, poruchy ejakulácie, erektilná dysfunkcia, prostatitída, bolesť mužských pohlavných orgánov, asténia, únava, letargia, zimnica, panické pocity, podráždenosť, smäd, pokles hmotnosti, udalosti vzťahujúce sa na samovraždu, agresia, hostilita a emočná labilita, nepokoj, tiky, synkopa, migréna, znížená citlivosť, rozmazané videnie, predĺženie QT intervalu, pocit chladu v periférnych častiach tela, dyspnoe, alergické reakcie, pruritus, žihľavka, svalové kŕče, nutkanie na močenie, zlyhanie ejakulácie, nepravidelná menštruácia, poruchy orgazmu, pocit chladu, bolesť na hrudi. **Dostupné veľkosti balenia:** 56 kapsúl. **Držiteľ rozhodnutia o registrácii:** Zentiva, k. s., Praha, Česká republika. **Adresa držiteľa rozhodnutia v SR:** Zentiva, a.s., Einsteinova 24, 851 01 Bratislava. **Dátum poslednej revízie textu SmPC:** Apríl 2016. **Výdaj lieku je viazaný na lekársky predpis. Pred predpísaním lieku sa oboznámte s úplným znením Súhrnu charakteristických vlastností lieku, ktoré môžete získať na adrese: Zentiva, a.s., Einsteinova 24, 851 01 Bratislava, tel.: +421 233 100 607, fax: +421 233 100 199, e-mail: recepcia@sanofi.com.**

Určené pre odbornú verejnosť.

Dátum prípravy: október 2017
Kód materiálu: SACS.GATXZ.17.10.1197

ZENTIVA
SPOLOČNOSŤ SKUPINY SANOFI